УДК 330.34

…

ВІДТВОРЮВАЛЬНИЙ ПІДХІД В АНАЛІЗІ МАКРОЕКОНОМІЧНОЇ ДИСПРОПОРЦІЙНОСТІ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ

Анотація. *Розглянуто підходи економістів щодо причин диспропорційності економічних процесів з точки зору відтворювального підходу та зроблено кілька важливих узагальнень щодо застосування даної методології. По-перше, відтворювальний підхід як циклічна методологія ґрунтується на аналізі кругообігу суспільного виробництва, що включає різні підрозділи власне виробництва та реалізації суспільного продукту. При цьому фокус лежить на формуванні умов, необхідних для відновлення процесу виробництва знову. По-друге, відтворювальний підхід як основа аналізу ланцюга «виробництво – розподіл – обмін – споживання». В даному випадку в якості предмета дослідження виявляються окремі фази (або стадії) відтворювального процесу. По-третє, акцент відтворювального підходу на теорії реалізації та «виробничого ланцюга» зводяться до рівноважного руху вартості суспільного продукту.*

Ключові слова: *економічне зростання, макроекономічні диспропорції, збалансованість ринку, відтворювальний підхід, відтворення капіталу.*

Постановка проблеми. Економічне зростання у світовому масштабі є перманентним процесом, що тісно пов’язаний із проблемою економічної диспропорційності, оскільки у ході еволюції суспільства одні країни демонструють стрімкий економічний ріст, тоді як інші характеризуються стійким відставанням в економічному рості та поглибленням залежності від розвинених країн, що часто пов’язано неефективною політикою відтворення капіталу та індустріального розвитку. Тому актуальним є розгляд проблем

макроекономічної диспропорційності з точки зору аналізу спадщини політичної економії на основі відтворювального підходу, суть якого полягає у тому, щоб пояснити процеси виробництва й обігу як цикл виробництва й реалізації суспільного продукту як передумов для подальшого поновлення виробництва – відтворення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання збереження ринкової збалансованості та забезпечення на цій основі економічного зростання з позиції відтворювального підходу досліджували як іноземні, так і вітчизні економісти. Основними працями з даної проблематики є роботи: Л. Жданова [1], Ф. Кене [2], В. Ленин [6], Р. Люксембург [9], В. Милютін [10], К. Маркс [5], Е. Райнерт [12], Дж. Робінсон [11], А. Сміт [3], С. Сісмонді [4], М. Туган-Барановський [7], А. Франк [14] та інші. Попри це, не достатньо систематизованими залишаються концептуальні положення економічної теорії щодо застосування відтворювального підходу в аналізі макроекономічної диспропорційності в умовах економічного зростання.

Мета статті – узагальнення основних поглядів науковців щодо причин макроекономічної диспропорційності в умовах економічного зростання на основі відтворювального підходу.

Виклад основного матеріалу дослідження. «Теорія відтворення і нагромадження капіталу розвивається разом із розвитком самого суспільного виробництва, як відповідь на найбільш складні питання, задані економічною дійсністю», – вказує Л.Л. Жданова [1, с. 8]. Тобто на питання: які пропорції повинні складатися та підтримуватися в економіці, щоб потоку всіх вироблених суспільством товарів відповідав зустрічний потік доходів. З точки зору капіталу мова йде про відповідність обсягу і структури засобів праці, пропонованих до продажу, з обсягом і структурою попиту на них.

Уявлення про суспільне виробництво в цілому сформував Ф. Кене [2] на початку XVIII ст., відобразивши його як систему макроекономічного кругообігу. При цьому суспільне виробництво розглядалося як взаємодія трьох секторів: первинного – сільського господарства, вторинного –

промисловості й третинного – невиробничої сфери. Відповідно до цього, Ф. Кене поділив суспільство на три класи, що діють у зазначених сферах виробництва. Першу сферу представляють сільськогосподарські виробники, які створюють додаткову вартість – «чистий продукт»; другу – безплідний клас, що своєю працею лише відшкодовує своє споживання, без створення надлишку вартості; третю – власники (землевласники, чиновники, служителі церкви), які нічого не виробляють та лише споживають.

Більше того він у формі числового виразу відобразив співвідношення між виробництвом і споживанням виробничого та невиробничого класів, сформувавши схему обміну товарів та грошей між секторами під назвою «Економічна таблиця». Ця схема стала прототипом макроекономічного кругообігу, який повинен відбуватися за певними пропорціями руху продуктів і доходів (відображаються в грошовій формі – засіб обігу та засіб платежу). Суспільне виробництво, на його думку, буде ефективним у тому випадку, якщо буде дотримуватися певна структура економіки, всередині якої існують конкретні народногосподарські пропорції: вироблені товари будуть відповідати доходам.

Однак, у своєму аналізі Ф. Кене ставить кілька передумов: виробництво розглядається у річному циклі, протягом якого ціни залишаються незмінними, а всі доходи витрачаються на споживчі ціни (не ураховується нагромадження); не береться до уваги купівля та продаж всередині кожного класу; виробництво розглядається у замкнутій системі, без зовнішньої торгівлі; в сільському господарстві передбачається, що вся земля здається в оренду; немає поділу між фермерами та працівниками, зайнятими у сільськогосподарському виробництві, а також між промисловими виробниками й найнятими у промисловості працівниками. Разом із тим, попри значний рівень абстрактності у міркуваннях Ф. Кене, він зробив першу спробу зобразити процес суспільного відтворення в простій схемі, тим самим створивши основу для подальшого дослідження макроекономічного кругообігу та пропорційності економічної системи загалом.

Подальший розвиток теорії виробництва і його ефективності належить А. Сміту. Його «Дослідження про природу і причини багатства народів» (1776) [3]. Відповідно до теорії Адама Сміта сукупний суспільний продукт складається з двох частин, від правильного співвідношення яких залежить ринкова рівновага та економічний ріст. Першою виступає основний та оборотний капітал, який використовується для підтримки і розширення виробництва, а друга частина – для споживання та нагромадження класами суспільства, не задіяними у безпосередньому виробничому процесі (власниками землі і капіталу, державними службовцями, військовими, вченими, особами вільних професій і т.д.). З цього приводу він зазначає: «Так, з продукту землі одна частина відшкодовує капітал фермера, інша оплачує його прибуток і ренту землевласника, складаючи, таким чином, дохід власника цього капіталу як прибуток на його капітал і дохід якої-небудь іншої особи в якості ренти з його землі. Так само з усього продукту великої мануфактури одна частина – до того ж завжди найбільша – відшкодовує капітал підприємця, а інша оплачує його прибуток і таким чином утворює дохід власника цього капіталу» [3].

Від співвідношення цих двох частин залежить макроекономічна пропорційність і добробут суспільства: чим більше частка капіталу, тим швидше зростає суспільне багатство, і, навпаки, переважання витрат на споживання знижує багатство народу.

Крім того, рівноважність процесу виробництва за обігу за А. Смітом полягає у тому, що весь вироблений продукт споживається: «те, що зберігається протягом року, споживається настільки ж регулярно, як і те, що щорічно витрачається» [3, с. 249], зводячи цикл відтворення капіталу до одного року та ототожнюючи капітал та доходи, не даючи чіткого розуміння цих категорій.

На цю невизначеність в теорії А. Сміта звернув увагу С. Сісмонді, який критикував її за неспроможність розділення капіталу та доходу та надто короткий період відтворення (річний цикл виробництва), який не ураховував

впливу науково-технічного прогресу. Остання проблема особливо гостро постала у зв’язку з промисловою революцією, що ознаменувалися безперервним розширенням виробництва, появою численних індустріальних інновацій та змінами у структурі суспільного виробництва.

Зважаючи на це, дослідник наголошував на те, що розміри виробництва внаслідок технічного прогресу і зростання продуктивності праці перебільшують сформований споживачами попит, ринки стають переповненими, в результаті чого виникають труднощі реалізації. Ця обставина підриває можливість нормального розвитку економіки та призводить до зниження її ефективності унаслідок постійних потрясінь, які проявляються у вигляді криз надвиробництва (недоспоживання).

Вирішення цієї проблеми С. Сісмонді [4] вбачав у тому, що для повної реалізації всього виробленого товару необхідно, щоб виробництво повністю відповідало доходам суспільства. Проте з впровадженням технічного прогресу і з ростом продуктивності праці, з точки зору автора, зростає розкіш багатіїв, відбувається витіснення робітників з виробничого процесу, в результаті чого виникає безробіття. При цьому виникають соціально-економічні диспропорції, що спричиняються низьким рівнем заробітної плати у сукупному доході суспільства та зниженню доходів, готових витрачатися на придбання всіх готових товарів. Адже, С. Сісмонді, розглядаючи виробництво та споживання у вартісних формах, доводив, що урівноваження попиту та пропозиції не можливе, оскільки перше обмежується рівнем доходів, який є неоднорідним залежно від їх природи: доходів від праці та доходів від власності.

На думку С. Сісмонді, подолати ці проблеми дозволить непродуктивне споживання. Оскільки зі збільшення продуктивності праці унаслідок науково-технічної революції, кожен працівник у натурально-товарній формі виробляє більше, ніж може спожити, тому «всяке зростання продуктивності праці повинно супроводжуватися відповідним підвищенням споживання такого

класу людей, які нічого не виробляють або продукція яких не може бути предметом купівлі-продажу» [4, с. 211].

Провідну роль у врівноваженні суспільного виробництва та споживання автор відводить державі, яка повинна створювати умови для використання надлишкового продукту: 1) використовувати надмірні товари на прокорм тих робітників, праця яких не була предметом продажу, а також будувати державним коштом громадські споруди; 2) заохочувати багатіїв до споживання продуктів праці бідних; 3) задіяти громадян у вільний час, який з'явився при науково-технічному прогресі, на навчання, участь у державних справах тощо [4, с. 211].

Далі з С. Сісмонді вступають в полеміку К. Родбертус-Ягецов, Ю. фон Кірхман, які розглядають суспільне відтворення обов'язково в умовах технічного прогресу. Проте, ці дослідники абстрагувалися від спожитого постійного капіталу, ототожнюючи відтворення з обсягами національного доходу. Вони дійшли до думки, що структурні диспропорції є обов'язковою рисою макроекономічного кругообігу в капіталістичному суспільстві. Можливість вирішення проблеми рівності потоків товарів й потоку доходів, на думку авторів, не можлива без державної підтримки та інституційних впливів. Хоча за умов науково-технічного прогресу забезпечити пропорційність економічних процесів неможливо, адже суспільство характеризується низкою структурних змін, до яких повинно постійно пристосовуватися.

Новим етапом дослідження суспільного виробництва стала теорія К. Маркса, щодо дослідження макроекономічної рівноваги, обґрунтованій у другому томі «Капіталу» [5]. Він сформулював загальні умови пропорційного розвитку простого і розширеного відтворення, пояснив сутність відтворення продуктивних сил і виробничих відносин у ході виробництва, розподілу, обміну і споживання. Він вперше виокремив поняття простого (процес виробництва, який відновлюється щорічно в незмінних обсягах) та розширеного відтворення, при якому відбувається кількісне і якісне зростання

кінцевих результатів виробництва. За умов розширеного відтворення додатковий продукт використовується в певних пропорціях для особистого та виробничого споживання, для цього треба мати: додаткові засоби виробництва; додаткову робочу силу; додаткові засоби до існування робочої сили.

К. Маркс розглядав сукупний суспільний продукт як кінцевий результат процесу відтворення з двох сторін: натуральної і вартісної, які в кінцевому підсумку мають збігатися. Весь сукупний суспільний продукт і суспільне виробництво з точки зору речового складу він поділяв на два підрозділи: виробництво засобів виробництва (I підрозділ), які обслуговують все суспільне виробництво і використовуються для виробничого споживання, тобто відновлення спожитих у процесі праці речових факторів виробництва; виробництво предметів споживання (II підрозділ), які використовуються для особистого споживання робітників та власників. За вартістю суспільний продукт складається з постійного капіталу, змінного капіталу та додаткової вартості.

Крім того, К. Маркс визначив умови пропорційної реалізації складових частин при простому та розширеному відтворенні. В умовах простого відтворення продукт I підрозділу дорівнює фонду відшкодування обох підрозділів; продукт II підрозділу дорівнює чистому продукту обох підрозділів; чистий продукт I підрозділу дорівнює фонду відшкодування II підрозділу.

В умовах розширеного відтворення продукт I підрозділу більший, ніж фонд відшкодування в обох підрозділах; продукт II підрозділу більший, ніж чистий продукт обох підрозділів; чистий продукт I підрозділу більший, ніж фонд відшкодування II підрозділу. Таким чином, процес відтворення тісно взаємозв’язаний з обміном продуктів обох підрозділів і потребує певної пропорційності в самих підрозділах та між ними. Коли порушуються умови пропорціональності, виникають диспропорціональність і нерівновага [5,

с. 565]. Проте, розглядаючи відтворення як джерело збереження економічної рівноваги, К. Маркс упустив дію чинників науково-технічного прогресу.

Це упущення намагалися виправити послідовники марксистської теорії відтворення. Спробу розвинути теорію відтворення суспільного капіталу, включили в дослідження технологічний прогрес, одночасно зробили В.І. Ленін (реферат 1893 року «З приводу так званого питання про ринки» [6]) і М.І. Туган-Барановський (монографія 1894 «Промислові кризи в сучасній Англії, їх причини і вплив на народне життя» [7]). Використовуючи при цьому різні підходи, вони прийшли до єдиного висновку про провідну роль підрозділу економіки, який випускає засоби виробництва товари і необхідності його переважного розвитку в порівнянні з підрозділом, яка виробляє споживчі товари, тобто до потреби збільшення частки коштів виробництва в річному продукті суспільства [8, с. 158]. Хоча ці висновки були досить абстрактними, щоб вирішити проблему соціально-економічних диспропорцій у суспільстві.

Критикуючи міркування К. Маркса та звертаючись до питання про пропорційність виробництва та обігу, важливі для розвитку теорії відтворення питання ставить Р. Люксембург у праці «Накопичення капіталу» (1913 р.) [9]. Вона обґрунтувала висновок про неможливість реалізації зростаючої товарної маси без «третіх осіб», тобто без зовнішніх ринків (насамперед, менш розвинених країн), які б купували надлишкові товари, а також наголошувала на неминучості диспропорцій при технічному прогресі, який веде до подальшого розширеного виробництва, зростанні продуктивності праці, посилення негативних соціальних наслідків, таких як неможливість зростання заробітної та поглиблення безробіття, неможливості урівноваження товарного та грошового капіталу та ін. Адже ці питання й досі залишають невирішеними та актуальними.

Про це також наголошували радянські учені (М. Бухарін, Є. Преображенський, Є. Варга, В. Мотильов, В. Мілютін, А. Кон, Е. Лейкін та ін.), які в умовах адміністративно-командної економіки намагалися вирішити

питання відтворення капіталу та збереження макроекономічної рівноваги в умовах переходу від капіталістичного до соціалістичного суспільства. У ході свої науково-економічних пошуків вони дійшли до висновку, що технічний прогрес і в умовах соціалізму веде до переважного зростання підрозділу виробництва, що продукує засоби виробництва, зростання норми накопичення та поглиблення економічних диспропорцій. Подібно до Р. Люксембург як спосіб вирішення цих проблем деякі автори вбачали у виході на міжнародні ринки, зокрема В. Мілютін зазначав, що розвиток світового господарства усуває матеріальну необхідність пропорційності частин окремого народного господарства, переносячи її в рамки всього єдиного світового господарства [10].

У 50-х роках XX століття проблему нагромадження капіталу, продовжуючи ідеї Р. Люксембург та К. Маркса, розглядає Дж. Робінсон у дослідженні «Нагромадження капіталу» (1956) [11]. Авторка ставить питання про природу попиту, який спричиняє продовження накопичення капіталу. Говорячи про вплив науково-технічного прогресу у формуванні суспільного продукту, вона стверджує, що збільшення виробництва без жодного зростання вартості капіталу у розрахунку на одного працюючого все ж можливо. Це відбувається, коли капіталозаощаджуючі винаходи врівноважуються працезберігаючими. Як наслідок, технічний прогрес стає «нейтральним», адже підвищення заробітної плати зростає відповідно з підвищенням працездатності. Ці умови формують, на думку Дж. Робінсон, «золотий вік» економічного зростання, при якому накопичення капіталу залежить лише від темпів технічного прогресу і приросту зайнятості. Якщо ці умови порушуються, виникає нестабільність в економічних процесах. Як спосіб урівноваження авторка розглядає підвищення заробітної плати пропорційно до зростання працездатності, яке можливо реалізувати за допомогою тиску профспілок [11, с. 100].

Водночас, у другій половині XX ст. серед радянських науковців проблема економічної диспропорційності теж набула соціально-економічного

характеру та розглядалася з точки зору співвідношення темпів зростання продуктивності праці та заробітної плати. Вважалося, що темпи зростання продуктивності праці повинні бути вищими за темпи зростання заробітної плати, мотивуючи це необхідністю створення ресурсів накопичення. Коли ця пропорція стала порушуватися, радянська економіка зіткнулася з уповільненням темпів зростання, інфляцією, зростаючим дефіцитом предметів споживання [8].

Проте, зважаючи на неспроможність урівноваження економічних процесів у межах економіки окремої країни, більшість економістів (Ю. Бекренев і М. Угрюмова, Р. Дзарасов, Г. Канарш, Р. Латіпов, А. Петров та ін.) заговорили про потребу зовнішньої торгівлі як способу збереження балансу. При цьому центр уваги зміщується до ідей домінування одних країни над іншими, які у 70-их роках отримали назву периферійного капіталізму. Він полягав у тому, що в умовах науково-технічного прогресу забезпечення постійного попиту на основний капітал все ж можливе за рахунок слабо розвинених країн, що характеризуються відсутністю джерел для власного інноваційного розвитку [12, с. 180-196].

Положення периферійного капіталізму, що наразі притаманний глобальній економічній системі, з точки зору відтворення та нагромадження капіталу досить розширено пояснює Л.І. Жданова [13, с. 8]. Авторка зазначає, що прискорений науково-технічний прогрес в розвинених країнах та поширення його досягнень у глобальному масштабі створюють країнах, що відстають за рівнем економічного й технологічного розвитку, потребу в сучасних товарах. Це у свою чергу формує потребу накопичення капіталу для їх придбання, так як наслідок диктує мотиви поставок на світовий ринок власної продукції, яка б користувалася попитом на міжнародному ринку. Як конкурентоспроможну продукцію зазвичай розглядається продукція сировинних галузей – добувної промисловості та сільського господарства. Водночас ці галузі потребують сучасних високотехнологічних засобів праці (машин і обладнання), які національні промислові комплекси створити не

здатні. Тому виробники намагають придбати імпортні техніку, машини та обладнання для провадження подальшого конкурентоспроможного виробництва.

У такий спосіб капітал менш розвинених країн в процесі міжгалузевої конкуренції зі сфери виробництва засобів праці переміщується в сферу виробництва предметів праці, що абстрактно-теоретично розглядається як міграція капіталу. Проте на практиці вилучити капітал з галузі, яка перебуває в рецесії, неможливо, адже вартість зникає разом з руйнуванням її носіїв верстатів, машин, обладнання. Тож, такий процес міжгалузевої міграції капіталу супроводжується руйнуванням продуктивних сил в галузях, які переживають спад. Більше того, зважаючи, що капітал переміщується у сировинні галузі, рух капіталу супроводжується ще й примітивізацією галузевої структури виробництва, що в умовах міжнародної спеціалізації, веде до дедалі більшої відсталості країн. Тому «в результаті цих безперервних процесів розвиненим країнам протистоять слаборозвинені, без попиту яких на елементи основного капіталу розвинені країни будуть стикатися з хронічним перевиробництвом капіталу в продуктивній формі в галузях машинобудування, а внаслідок цього – і з труднощами збуту товарного капіталу в цілому» [13, с. 8].

Про це досить влучно наголошував А.Г. Франк у теорії залежності та «розвитку недорозвитку» [14], пояснюючи диспропорційності економічних процесів у різних країнах під впливом капіталізму (нагромадження та відтворення капіталу). На прикладі азійських країн довів, що поки в країни, що розвиваються, не «вторгся» капіталізм у вигляді колоніалізму європейських держав, вони як правило, мали розвинені для свого часу диверсифіковані економіки. Проте колонізатори трансформували виробництво цих країн, звівши його до декількох видів виробництва, вигідним саме для економік метрополій. Трансформувавши соціальну структуру цих країн, зігнавши селян з землі і перетворивши їх в дешеву робочу силі, метрополії одночасно створили з класу землевласників компрадорську буржуазію, яка виступала

посередником метрополій в експлуатації своїх країн. У результаті виникла проблема розвитку, і ось тоді більшість країн стали намагатися посилено наздогнати метрополії. Хоча це неможливо в даних умовах, оскільки значна частина створюваних їх населенням доходів присвоюється розвиненими країнами, і, отже, вони завжди залишаються попереду [15, с. 12].

Відтак, відтворювальний підхід передбачає, що пропорційність економічних процесів вимагає рівність обсягу виробництва та доходів, а для їх балансування необхідний світовий ринок та присутність на ньому поряд з розвинутими країнами тих, що відстали в своєму розвитку.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, базуючись на результатах здійсненого аналізу можемо зробити кілька важливих узагальнень щодо застосування відтворювального підходу у досліджені проблеми диспропорційності економічних процесів:

- відтворювальний підхід як циклічна методологія (Ф. Кене), що ґрунтується на аналізі кругообігу суспільного виробництва, що включає різні підрозділи власне виробництва та реалізації суспільного продукту. При цьому фокус лежить на формуванні умов, необхідних для відновлення процесу виробництва знову. Крізь цю призму формулюються економічні закони простого відтворення.

- відтворювальний підхід як основа аналізу ланцюга «виробництво – розподіл – обмін – споживання». В даному випадку в якості предмета дослідження виявляються окремі фази (або стадії) відтворювального процесу (С. Сісмонді, К. Маркс, Ф. Енгельс, В.І. Ленін, М.І. Туган-Барановський, Р. Люксембург та ін.). При цьому, з одного боку, підкреслюється початкове значення стадії виробництва, яка розглядається як початок усього ходу економічного процесу. З другого боку, наголошується на тому, що в якості кінцевої мети відтворення виступає споживання. У чистому вигляді відтворювальний цикл показується на прикладі матеріального виробництва, коли капітальна вартість прокочується в порядку самозростання від виробництва до споживання. Це передбачає аналіз стосунків, що складаються

між людьми з приводу виробництва, розподілу, обміну та споживання матеріального продукту.

- відтворювальний підхід, в центрі якого теорія реалізації, і підхід «виробничого ланцюга», зводяться до того, що в їх основі лежить рух вартості суспільного продукту. Якщо цей товарно-функціональний рух порушується виникають різні економічні диспропорції.

Однак варто зазначити, що в абстрактно-теоретичному відношенні причиною диспропорцій в економіці є різниця капіталу, вираженого у різних формах, та його соціально-економічна природа. Проте із розвитком суспільних відносин, науково-технічним прогресом та глобалізацією він не обмежується виключно натурально-товарною формою, а й в сучасних умовах функціонує в фінансовій (часто фіктивній) формі, що вимагає подальшого дослідження та окреслює перспективи наукових пошуків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Жданова Л.Л. Відтворення і нагромадження капіталу: теорія, методологія, економічна політика. Одеса : Астропринт, 2014. 296 с.
2. Кенэ Ф. Избранные экономические произведения / Ф. Кенэ. Москва: Государственное социально-экономическое издательство, 1960. 551 с.
3. Смит А. Исследование о природе и причинах богатсва народов. Москва, 1962.
4. Сисмонди Сисмонд Ж. Новые начала политической экономики, или О богатстве в его отношении к народонаселению. М., 1936. Том 1.
5. Маркс К., Енгельс Ф. Сочинения / К. Маркс, Ф. Энгельс. 2-е издание. Москва: Политиздат, том 24. 1961. 649 с.
6. Ленин В. И. По поводу так называемого вопроса о рынках / Полн. собр. соч. 5-е изд. Т. 1. Москва: Изд-во полит. лит., 1967. С. 67-122.
7. Туган-Барановский М.И. Избранное: Периодические промышленные кризисы. История английских кризисов. Общая теория кризисов. Москва: Наука - РОСПЭН, 1997. 576 с.

8. Жданова Л.Л. Дискуссионные вопросы теории воспроизводства и накопления капитала. *Журнал экономической теории*. 2019. Т. 16. № 1. С. 154-168.

9. Люксембург Р. Накопление капитала. Москва; Л.: Гос. соц.-экон. издательство, 1931. 472 с.

10. Милютин В. О проблеме диспропорции и темпе хозяйственного развития СССР (доклад и прения). *Вестник Коммунистической Академии*. 1926. Кн. XVI. С. 216-261.

11. Robinson J. (1956). The Accumulation of Capital. London: Macmillan & Co Ltd, 440 p.

12. Райнерт Э.С. Как богатые страны стали богатыми, и почему бедные страны остаются бедными / пер. с англ. Н. Автономовой; под ред. В. Автономова; Гос. ун-т Высшая школа экономики. Москва: Изд. дом гос. ун-та Высшей школы экономики, 2011. 384 с.

13. Жданова Л.Л. Нагромадження капіталу та економічне зростання у відкритій економіці. *Економічний форум*. 2019. № 4. С. 4-10.

14. Frank A.G. (1996). The Underdevelopment of Development. The Underdevelopment of Development: Essays in Honor of Andre Gunder Frank / Ed. by S.C. Chew, R.A. Denemark. L.: Sage.

15. Lenin Crew. «Диалектическая логика – это особый взгляд на мир»: интервью с Русланом Дзарасовым. URL: https://lenincrew.com/dzarasov/.

REFERENCES:

1. Zhdanova L.L. (2014). *Vidtvorennia i nahromadzhennia kapitalu: teoriia, metodolohiia, ekonomichna polityka [Reproduction and accumulation of capital: theory, methodology, economic policy]*. Odesa : Astroprynt [in Ukrainian].

2. Kene F. (1960). *Izbrannyye ekonomicheskiye proizvedeniya [Selected economic works]*. Moskva: Gosudarstvennoye sotsial’no-ekonomicheskoye izdatel’stvo [in Russian].

3. Smit A. (1962). *Issledovaniye o prirode i prichinakh bogatsva narodov [Research on the nature and causes of the wealth of peoples]*. Moskva [in Russian].

4. Sismondi S.ZH. (1936). *Novyye nachala politicheskoy ekonomiki, ili O bogatstve v yego otnoshenii k narodonaseleniyu [New beginnings of political economy, or On wealth in relation to population]*. Is. 1. Moskva [in Russian].

5. Marks K., Yengel's F. (1961). *Sochineniya [Works]*. 2nd edition. Is. 24. Moskva: Politizdat [in Russian].

6. Lenin V.I. (1967). *Po povodu tak nazyvayemogo voprosa o rynkakh [Concerning the so-called question about the markets]* / 5-td edotion. T. 1. Moskva: Izd-vo polit. lit., pp. 67-122 [in Russian].

7. Tugan-Baranovskiy M.I. (1997). *Izbrannoye: Periodicheskiye promyshlennyye krizisy. Istoriya angliyskikh krizisov. Obshchaya teoriya krizisov [Selected: Periodic industrial crises. History of the English Crises. General theory of crises]*. Moskva: Nauka-ROSPEN [in Russian].

8. Zhdanova L.L. (2019). Diskussionnyye voprosy teorii vosproizvodstva i nakopleniya kapitala [Debatable questions of the theory of reproduction and accumulation of capital]. *Zhurnal ekonomicheskoy teorii*. 2019. Is. 16. no. 1. pp. 154-168 [in Russian].

9. Lyuksemburg R. (1931). *Nakopleniye kapitala [Accumulation of capital]*. Moskva: Gos. sots.-ekon. Izdatel'stvo [in Russian].

10. Milyutin V. (1926). O probleme disproportsii i tempe khozyaystvennogo razvitiya SSSR (doklad i preniya) [O probleme disproportsii i tempe khozyaystvennogo razvitiya SSSR (doklad i preniya)]. *Vestnik Kommunisticheskoy Akademii*. 1926. Book XVI. pp. 216-261 [in Russian].

11. Robinson J. (1956). *The Accumulation of Capital*. London: Macmillan & Co Ltd. [in English].

12. Raynert E.S. (2011). *Kak bogatyye strany stali bogatymi, i pochemu bednyye strany ostayutsya bednymi [How rich countries got rich and why poor countries stay poor]* / pod red. V. Avtonomova. Moskva: Izd. dom gos. un-ta Vysshey shkoly ekonomiki [in English].

13. Zhdanova L.L. (2019). Nahromadzhennia kapitalu ta ekonomichne zrostannia u vidkrytii ekonomitsi [Capital accumulation and economic growth in an open economy]. *Ekonomichnyi forum*. no. 4. pp. 4-10 [in Ukrainian].

14. Frank A.G. (1996). *The Underdevelopment of Development. The Underdevelopment of Development: Essays in Honor of Andre Gunder Frank* / Ed. by S.C. Chew, R.A. Denemark. L.: Sage [in English].

15. Lenin Crew (2019). *"Dialekticheskaya logika – eto osobyy vzglyad na mir": interv'yu s Ruslanom Dzarasovym ["Dialectical logic is a special view of the world": an interview with Ruslan Dzarasov]*. Available at: https://lenincrew.com/dzarasov/ [in Russian].

… **Воспроизводственный подход в анализе макроэкономической диспропорциональности в условиях экономического роста**

Аннотация. *Рассмотрены подходы экономистов к причинам диспропорциональности экономических процессов с точки зрения воспроизводственного подхода и сделано несколько важных обобщений по применению данной методологии. Во-первых, воспроизводственный подход как циклическая методология основывается на анализе кругооборота общественного производства, включающего различные подразделения собственно производства и реализации общественного продукта. При этом фокус лежит на формировании условий, необходимых для возобновления процесса производства снова. Во-вторых, воспроизводственный подход как база анализа цепи «производство – распределение – обмен – потребление». В данном случае в качестве предмета исследования выявляются отдельные фазы (или стадии) воспроизводственного процесса. В-третьих, акцент воспроизводственного подхода на теории реализации и производственной цепи сводятся к равновесному движению стоимости общественного продукта.*

Ключевые слова: *экономический рост, макроэкономические диспропорции, сбалансированность рынка, воспроизводственный подход, воспроизводство капитала.*

… ***Reproductive approach in analysis of macroeconomic disproportionality in conditions of economic growth***

Summary. *The article is devoted to the generalization of the main views of scientists on the causes of macroeconomic disproportion in the conditions of economic growth on the basis of the reproductive approach. It is established that it envisages is to explain the processes of production and circulation as a cycle of production and sale of social product, which is a prerequisite for further resumption of production – reproduction. This approach allows us to find answers to the questions of what proportions should be formed and maintained in the economy so that the flow of all goods produced by society corresponds to the counter flow of income, that is, under what conditions the volume and structure of the means of labor offered for sale correspond to the volume and structure of demand for them. The approaches of economists from the representatives of classical economic theory to modern economic thought on the causes of disproportionate economic processes in terms of the reproductive approach are considered. First, the reproductive approach as a cyclical methodology is based on the analysis of the cycle of social production, which includes various units of actual production and sales of social products. The focus is on creating the conditions necessary to resume the production process again. Secondly, the reproductive approach as the basis of the analysis of the chain 'production – distribution – exchange – consumption". In this case, the subject of the study is individual phases (or stages) of the reproduction process, the main of which are production and consumption. Third, the emphasis of the reproductive approach on the theory of sales and the "production chain" is reduced to the equilibrium movement of the value of the social product. It is generalized that according to the reproductive approach, the proportionality of economic processes requires equality of production and income, to balance which the world market is*

necessary and the presence on it along with developed countries of those lagging behind, as well as methods to stimulate aggregate demand, able to cover the existing supply of goods and services.

Key words: *economic growth, macroeconomic imbalances, market balance, reproductive approach, reproduction of capital.*